

Л. Пачома,
науковий керівник – канд. іст. наук, доц. **В.Г. Троян,**
Українська академія банківської справи НБУ

ПЕРШІ УКРАЇНСЬКІ ГРОШІ

Загальновідомо, що неодмінним атрибутом будь-якого суспільства, який характеризує певну стадію його розвитку, є товарно-грошові відносини та їх найпростіша й універсальна сторона – гроші. Саме наявність загальної для певної країни грошової одиниці поряд із певним ступенем розвитку матеріальної й духовної культури, вищої форми суспільної організації – держави – виступають провідними критеріями, за якими визначають її належність до цивілізаційної стадії розвитку.

Автором ескізів перших українських грошей став наш земляк, що народився 26 лютого 1886 р. неподалік від Глухова у містечку Нарбутівка на Сумщині, – Георгій Іванович Нарбут. Малювання, а особливо графіка, зацікавили хлопця з дитинства. Вже тоді почав формуватися творчий геній майбутнього митця, який в подальшому поклав своє життя на відновлення державності Української держави.

Після видання Третього Універсалу (07.11.1917) Українська Центральна Рада (УЦР) постала перед необхідністю виготовити власні гроші. Цього вимагав престиж новоутвореної самостійної держави і недостача грошових знаків у розпорядженні УЦР. Але попри це загальний обсяг емісії було встановлено у розмірі 500 млн. карбованців, започаткували її білетом у 100 карбованців. Перед цим, влітку 1917 р. Михайло Грушевський оголосив конкурс на кращі ескізи українських паперових грошей. У цьому конкурсі, крім А. Середи, Г. Золотова, О. Красовського, взяв також участь Георгій Нарбут, який і розробив проект 100 карбованців. Тоді ж на герб України були запропоновані тризуб з хрестом, зображення козака з мушкетом і навіть свастика (!).

В основу ескізу купюри в “100 карбованців” Нарбут поклав різні мотиви народної творчості. У майбутньому майстер, виготовляючи еталони інших купюр, продовжить цю традицію. Художник не копіював вже існуючі світові зразки знаків, а створив особливий, глибоко національний витвір мистецтва. Проте, коли знак у купюрі ста карбованців було видруковано, Нарбут сам ледь його зміг впізнати через відверто низький рівень поліграфії. Хоча замовлення розмістили у кращій по тих часах київській друкарні Кульженків, відтворити кольорову гаму не вдалося через брак потрібних фарб. Поліграфічна база перебувала у глибокій кризі. Тому довелося при виготовленні банкнот використовувати папір високої якості, хоча й без водяних знаків. У народі вони отримали назву “кульжинок”, за прізвиськом власника друкарні, а згодом їх назвали “горпинками”, через схожість орнаменту до традиційної вишивки на українському жіночому одязі. Перший грошовий знак номіналом у сто карбованців було надруковано на білому папері. Його розміри 171 на 106 мм. Поле вкрите ромбовидною сіткою. Білети мали одну серію “АД” й однаковий номер “185”. На аверсі центральне місце займає головний

декоративний елемент – картуш, з усіх боків оповитий вишуканим рослинним орнаментом у стилі українського бароко. У центрі картуша – зображення старовинної емблеми часів Київської Русі, знак князя Володимира великого – тризуб білого кольору.

У часи УЦР починається й історія перших українських марок з номіналом у шагах. Спочатку вони були задумані тільки як поштові мініатюри. Та згодом, через нестачу дрібної розмінної монети, стали вживати їх як марки і гроші. Законом від 18 квітня 1918 року ухваленим УЦР Міністерство Фінансів надало “право випускати в обіг марки державної скарбниці в розмірі дійсної потреби та не вище суми 60 млн. карбованців”. В обіг надійшли знаки номіналами від 10 до 50 шагів. Шаги не прижилися на новому фінансовому ґрунті, і тому в березні 1919 року були ліквідовані радянською владою.

Г. Нарбут був автором малюнків 30, 40, 50 шагів. На всіх марках був напис “Українська Народня Республіка”, позначення номіналу. На всіх знаках, що виконав Нарбут, є зображення двох поштових сурм. Очевидно, таке рішення підказав митця його родовий герб, на якому зображено три сурми. Тридцять шагів – сині (ультрамаринові), на знаку зображено профіль жіночої голівки у вінку з колосків пшениці, що символізує Молоду Україну та відтворює античні елементи в українському модерні. Це зображення стало своєрідною “візитною карткою майстра” і набуло навіть окремого терміну – “українізована античність”. 40 шагів – зелені, 50 – червоні. Для всіх характерним є зображення квіткових вінків. На марці у 40 шагів с середині вінка розміщено тризуб, на 50-шаговій – орнаментована цифра “50”.

29 квітня 1918 року відбувся з’їзд вільних хліборобів, на якому гетьманом України було обрано Павла Скоропадського. Він же проголосив Україну Українською Державою, розігнавши перед цим УЦР. Павло Скоропадський відновив як основну одиницю Української Держави карбованець, що поділявся на 200 шагів. Проте вже 31 травня 1918 року він видав наказ про запровадження нових паперових грошей – гривень. Друкувалися вони у Берліні, оскільки були замовлені в Німеччині ще УЦР. Георгій Іванович був автором купюр у 10, 100, 500 гривень. Розглядаючи 100 гривень, бачимо овальний вінок з українських овочів, плодів і квітів. Посередині банкноти – тризуб. По боках дві фігури: ліворуч – селянка із серпом і снопом в національному одязі. Праворуч – робітник у фартусі поверх селянського українського одягу з молотом, обвитим лавром. Знак у 100 гривень розміщений у незвичайній сітці у вигляді рамки. Реверс прикрашають дві колонки над колонками – квіти. У центрі банкноти розміщено лавровий вінок, всередині якого тризуб.

У листопаді 1918 року відбулися революції в Австро-Угорщині та Німеччині, які сприяли поваленню монархій Габсбургів та Гогенцолернів. Був повалений і окупаційний режим в Україні, а за ним і гетьманський уряд. Вночі 14 листопада 1918 р. у Білій Церкві було створено Українську Директорію, яка через місяць увійшла до Києва.

У Кам'янці-Подільському Директорія випустила в обіг купюри номіналом у 10, 25, 100, 250 і 1000 карбованців. Інші (100, 250, 1000 крб.) були виготовлені з кліше (ці кліше були зроблені ще при Скоропадському) .

Георгій Нарбут малював карбованці двох видів. Одні друкувалися на папері з водяними знаками “зірки”, другі – на папері з “грибами”. На аверсі на алонжі (біле поле) була біла печатка із зображенням Богдана Хмельницького, через що в народі їх називали “Богданівками”. На реверсі: в центрі – козак з мушкетом, ліворуч у картуші – книги, праворуч – циркуль, шестерня. Вгорі над ними текст: “Сто карбованців”.

Підводячи підсумок, можна сказати, що Г. Нарбут проводив титанічну роботу протягом 1917-1920 років – років національно-визвольної боротьби українського народу за свою незалежність, він працював за часів УЦР, Гетьманату, Директорії. Маємо зазначити, що Георгій Іванович Нарбут зробив неоціненний внесок у розвиток державності України, її мистецтва, культури, тому саме йому належить право і честь зватися справжнім основоположником української графіки, її зачинателем і найяскравішим виразником.